

UDK 314.7:338.1(=161.1)(497.11)
Biblid 0543-3657, 76 (2025)
God. LXXVI, br. 1193, str. 93–121
Pregledni naučni rad
Primljen: 28. 11. 2024.
Revidiran: 16. 2. 2025.
Prihvaćen: 10. 3. 2025.
doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2025.76.1193.5
CC BY-SA 4.0

Daria MARACHEVA¹

Ekonomске posledice migracionog talasa iz Rusije u Srbiju u kontekstu rusko-ukrajinskog sukoba

SAŽETAK

U ovom članku istražuje se novi migracioni talas iz Rusije, izazvan rusko-ukrajinskim sukobom (februar 2022 – decembar 2024), i njegove implikacije na privredu Republike Srbije. Priliv mladih obrazovanih i visokostručnih migranata iz Rusije doprineo je pokretanju brojnih privrednih poduhvata, ali sa sobom nosi i više izazova za kreatore javnih politika Srbije. Autorova polazna hipoteza je da priliv ruskih profesionalaca i preduzeća donosi pozitivne promene kratkoročnog karaktera u srpskoj privredi, ali ograničena interakcija sa lokalnim srpskim profesionalcima umanjuje dugoročne koristi koje bi ova migracija mogla imati. Autor razmatra ove izazove i sugerise nekoliko preporuka – mere za poboljšanje ove situacije, kao što su uvođenje ciljanih programa grantova koji će podržati zajednička ulaganja ruskih i srpskih profesionalaca, partnerstva između ruskih IT kompanija i srpskih univerziteta, kao i reviziju podsticaja za zapošljavanje.

Cljučne reči: migracije, doprinos imigranata, javne politike, Srbija, Ruska Federacija.

¹ Master međunarodnih odnosa, Državni institut za međunarodne odnose u Moskvi (univerzitet), preduzetnik u oblasti regulisanja statusa stranih lica, Beograd, Srbija. E-mail: daria.maracheva@gmail.com, ORCID: 0009-0007-4530-6790.

Economic consequences of the migration wave from Russia to Serbia in the context of the Russian-Ukrainian conflict

SUMMARY

This article explores the new migration wave from Russia, triggered by the Russian-Ukrainian conflict (February 2022-December 2024), and its implications for the economy of the Republic of Serbia. The influx of young, educated, and highly skilled migrants from Russia has contributed to the launch of numerous economic ventures. However, it also comes with a set of challenges for Serbian policymakers. The author initially hypothesises that the influx of Russian professionals and businesses brings positive changes to the Serbian economy in the short term. On the other hand, limited interaction with local Serbian professionals reduces the long-term benefits that this migration could have. The author discusses these challenges and suggests several recommendations, i.e., measures to improve this situation, such as introducing targeted grant programmes that will support joint investments of Russian and Serbian professionals, partnerships between Russian IT companies and Serbian universities, and revision of employment incentives.

Keywords: migration, immigrants' contribution, public policies, Serbia, Russian Federation.

Uvod

Rusija i Srbija vekovima imaju snažne istorijske, kulturne i verske veze. Ekonomska saradnja nije bila razvijena u većoj meri, ali je njen rast ubrzan nakon raspada Jugoslavije. I pored širenja ekonomske saradnje Srbija za ruske državljane nije predstavljala glavno odredište pri emigraciji i daljem poslovanju. Sa početkom vojnog sukoba u Ukrajini, 24. februara 2022. godine, situacija se dramatično menja – nadolazi i veliki talas migracije, ne samo iz Ukrajine nego i iz Rusije, naročito iz redova mladih stručnjaka za IT sektor i druge inovativne privredne grane. Po prvi put, od Ruske revolucije 1917. godine, Srbija postaje jedna od glavnih zemalja ruske emigracije. Ovo istraživanje analizira delovanje ruskih migranata i njihovih poslovanja u Srbiji, koje je doneo ovaj poslednji talas migracije.

U prvom delu istražuje se ekonomska saradnja između Rusije i Srbije do februara 2022. godine sa akcentom na ruske investicije u Srbiji. Daje se i objašnjenje geopolitičkih faktora koji su doveli do imigracije ruskih državljana i daljeg poslovanja u Srbiji, pregled ruskih migranata u pogledu socijalne i demografske strukture i odgovor na pitanje šta u Srbiju dovodi ruske migrante i kompanije. U drugom delu istražuje se profil ruskih preduzetnika i kompanija koje su otvorile svoje kancelarije u Srbiji, njihov doprinos privredi i izazovi sa kojima se Srbija suočava od kada su oni prisutni u Srbiji. Ruska

poslovanja i ruski migranti imaju pozitivan uticaj na srpsku ekonomiju, međutim ono što izaziva zabrinutost jeste prednost ruskih radnika u odnosu na lokalno stanovništvo prilikom zapošljavanja, nizak nivo saradnje između ruskih i srpskih stručnjaka i teškoće integracije. Rad je usmeren na podrobno ispitivanje ovih izazova i preporučivanje mera koje bi potpomogle jačanju saradnje između ruskog i srpskog poslovanja, i promovisale stvaranje ekonomske zajednice ruskih državljana i srpskog društva radi ostvarivanja što veće ekonomske dobiti od ove migracije za Srbiju.

Postavlja se hipoteza: dok je preseljenje ruskih stručnjaka i njihove poslovne delatnosti za kratko vreme donelo pozitivne promene srpskoj privredi, ograničenim delovanjem, bez zajedničkog poslovanja sa lokalnim srpskim stručnjacima, gubi se prilika za dugoročni napredak koji pruža ova migracija. Utvrđeno je neophodno uvođenje namenskih mera kojima bi se podstakao transfer znanja i ojačala ekonomska zajednica.

Rad koristi kvalitativnu analizu i statističku deskripciju za predstavljanje podataka. Kvalitativno istraživanje uključuje prikupljanje i analizu nenumeričkih podataka da bi se razumela ponašanja, mišljenja ili iskustva. Deskriptivna statistika fokusira se na analizu, sumiranje i prezentaciju nalaza koji se odnose na skup podataka izveden iz uzorka kvantitativnog istraživanja.

Istraživanje se zasniva na javno dostupnim podacima iz relevantnih nacionalnih, ruskih i međunarodnih izvora, publikacija vladinih institucija, univerziteta, akademskih časopisa i izvora iz medija. Autor uključuje dodatne podatke iz kvantitativnih analiza ruskih poslovnih aktivnosti u Srbiji.

Istorija ruskih ulaganja u Srbiji: 2000–2021

Od 2000. do 2021. godine trgovinski i ekonomski odnosi između Rusije i Srbije razvijali su se dosta uspešno. U februaru 2000. godine dve zemlje potpisale su sporazum o slobodnoj trgovini koji obuhvata bescarinski režim za čak 95% kategorija proizvoda koji se uvoze i tako značajno povećale robnu razmenu.²

Ovaj trgovinski sporazum sa Rusijom bio je osnova za spoljnotrgovinski rast. Tokom sledeće dve decenije obim trgovinske razmene se uvećavao. Izvoz Srbije u Rusiju porastao je od 92 miliona evra 2000. godine do 800 miliona evra 2020, dok je uvoz povećan sa 303 na 1.388 miliona evra za isti period.³

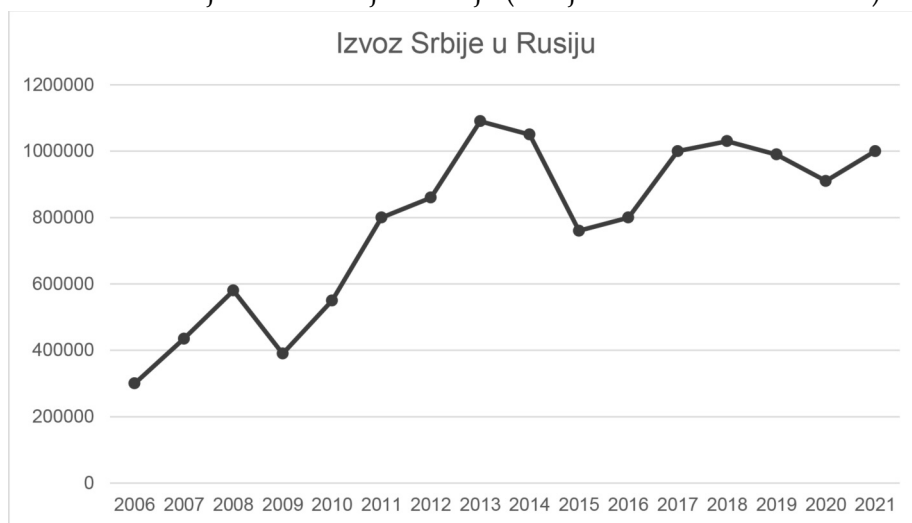
Ovaj rast, međutim, nije bio ujednačen i bio je prekidan globalnom finansijskom krizom 2008. godine, uvođenjem sankcija Rusiji sa zapada posle

² Ярослав Лисоволик, Екатерина Чимирис, "Сербия – ЕАЭС: перспективы интеграции в рамках зоны свободной торговли", *Российский совет по международным делам*, №37, 2016, 4.

³ Goran Nikolić, „Spoljnotrgovinska robna razmena Srbije i Rusije 2000–2021: Dinamička i strukturna analiza“, *Finansije*, Br. 1–6, 2021, 9.

krize na Krimu 2014. godine i pandemijom virusa COVID-19, kao što se vidi na grafikonu broj jedan.⁴

Grafikon broj 1: Izvoz Srbije u Rusiju (u hiljadama američkih dolara)

Izvor: Baza podataka grupe Komtrejd UN, internet, <https://comtrade.un.org/> (4. 3. 2022)

Iako je trend isto tako generalno bio pozitivan, trgovinski bilans je i dalje išao u prilog Rusiji, čiju značajnu prednost predstavljaju pre svega siroviniski materijali koji prevladavaju u njenom izvozu. Dugi niz godina su uvoz Srbije iz Rusije prvenstveno činili energenti koji su iznosili 70 do 80% od ukupnog uvoza u različitim periodima.^{5,6}

Pored prirodnog gasa i nafte, Rusija je u Srbiju izvozila i obojene i neobojene metale, mineralna đubriva i neorganske hemijske proizvode.⁷

Uprkos činjenici da je obostrana trgovina bila u porastu, udeo Rusije u ukupnoj spoljnotrgovinskoj razmeni Srbije opao je tokom ovog perioda.⁸ Rusija je ostala važan trgovinski partner za Srbiju, ali je Evropska unija zadržala vodeću

⁴ Ivana Popović Petrović & Katarina Špirić, „Razvijanje spoljnotrgovinske saradnje između Srbije i Evroazijske ekonomske unije”, *Ekonomске ideje i praksa*, Br. 46, 2022, 37.

⁵ Мария Андреевна Максакова, „Внешнеэкономическое сотрудничество России и Сербии: состояние и перспективы развития”, *Российский внешнеэкономический вестник*, № 1, 2014, 106.

⁶ Михаил Лобанов, „Отношения России и Сербии: новое содержание старых форм”, *Современная Европа*, № 2 (58), 2014, 102.

⁷ Мария Андреевна Максакова, „Внешнеэкономическое сотрудничество России и Сербии: состояние и перспективы развития”, 107.

⁸ Goran Nikolić, „Spoljnotrgovinska robna razmena Srbije i Rusije 2000–2021: Dinamička i strukturna analiza”, 20.

poziciju. Udeo Evropske unije u ukupnoj trgovini Srbije 2021. godine iznosio je 60%.⁹ Zemlje Evropske unije, kao što su Nemačka, Italija, Mađarska i Rumunija, neprekidno su na vrhu liste najvažnijih trgovinskih partnera Srbije.¹⁰

Osim u spoljnoj trgovini, Rusija i Srbija širile su svoju saradnju i na polju investicija tokom ovog perioda. Dinamiku ulaganja na obe strane u velikoj meri čine pojedinačne transakcije ruskih kompanija velikih razmera.¹¹ Godine 2003. ruska kompanija LUKOIL pobedila je na tenderu i dobila 80% deonica Beopetrola, jedne od najvećih kompanija za distribuciju naftnih derivata u Srbiji.¹² Ovim otkupom Lukoil stiče oko 20% srpskog tržišta naftnih derivata.¹³ A najveći investicioni projekat u novije vreme rusko-srpskih odnosa je preuzimanje od strane Gasproma većinskog udela u naftnoj rafineriji NIS od 51% u januaru 2009. godine.¹⁴

Rusija i Srbija razvijale su saradnju i na polju saobraćaja. Marta 2012. godine Ruske železnice (RŽD) i Železnice Srbije (ŽS) potpisale su ugovor o izgradnji i modernizaciji srpske železničke infrastrukture. Ukupna vrednost ugovora iznosila je 941 milion američkih dolara od čega je 800 miliona dolara finansirano iz sredstava državnog izvoznog kredita, koji je Vlada Ruske Federacije odobrila Vladi Republike Srbije.¹⁵

U januaru 2019. godine Rusija i Srbija potpisale su novi ugovor za izgradnju srpske železničke infrastrukture, sada uz razvoj Jedinstvenog dispečerskog centra za upravljanje železničkim saobraćajem.¹⁶ U martu 2022. godine i zvanično je krenuo prvi brzi voz Stara Pazova – Novi Sad.¹⁷ Prešao je 96 km po prvi put maksimalnom brzinom od 200 km/h.¹⁸

⁹ Spoljnotrgovinska robna razmena, konačni podaci, 2021, Saopštenje za javnost, Republički zavod za statistiku, 2022, <https://www.stat.gov.rs/en-us/vesti/20220715-spoljnotrgovinska-robna-razmena-konacni-podaci-2021/>, 02/10/2024.

¹⁰ Najveći trgovinski partneri Srbije u 2023, EU u Srbiji, <https://europa.rs/trgovina>, 2024, 28/09/2024.

¹¹ Михаил Лобанов, "Отношения России и Сербии: новое содержание старых форм", *Современная Европа*, 99.

¹² Лукойл победил в тендере на приобретение 79,5% акций сербской компании "Беопетрол", Пресс-релиз, официальный сайт Лукойл, <https://lukoil.com/api/presscenter/export-pressrelease?id=51532>, 2003, 02/10/2024.

¹³ Ibid.

¹⁴ Михаил Лобанов, "Отношения России и Сербии: новое содержание старых форм", *Современная Европа*, 99.

¹⁵ Деятельность – Сербия, официальный сайт РЖД, https://www.rzdint.ru/activity/project.php?page=RS_2016, 01/10/2024.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Стартовало движение на железнодорожном участке Стара Пазова – Нови Сад в Сербии, построенном «РЖД Интернешнл», официальный сайт РЖД, https://www.rzdint.ru/press/newspage.php?page=Train_traffic_was_launched_between_Stara_Pazova_and_Novi_Sad, 2022, 11/10/2024.

¹⁸ Ibid.

Izgradnja gasovoda Južni tok bila je jedan od glavnih projekata Rusije sa zemljama Južne Evrope u energetskom sektoru. Trebalo je da prirodni gas preko Crnog mora bude sproveden u zemlje Severne i Centralne Evrope, a u Italiju kopnom preko Bugarske, Srbije, Mađarske i Slovenije. Puštanje u rad planirano je krajem 2015. godine. Projektom je najavljeno najveće ulaganje u srpsku ekonomiju u proteklm decenijama, sa obimom investicija koje se procenjuju na oko bilion i sedam stotina hiljada evra.¹⁹ Izgradnja Južnog toka je i zvanično proglašena za nacionalni projekat Srbije.²⁰

Međutim, u maju 2013. godine Evropska komisija objavila je da Južni tok ne ispunjava standarde Trećeg energetskog paketa koji je usvojen 2009. godine i nedugo zatim pokrenula antimonopolsku istragu.²¹ Ističe se da prema ovom paketu kompanija koja snabdeva gasom ne upravlja isporukom tog gasa.²² Odnosno Gasprom, kao glavni snabdevač gasa, nije imao pravo da upravlja gasovodom. Glavni razlog koji je navodio na dalju istragu bio je strah Evropske komisije da bi sprovođenje projekta moglo dovesti do veće zavisnosti Evropske unije od ruskog gasa, što je u suprotnosti sa zvaničnom politikom Evropske unije o smanjenju zavisnosti od jednog snabdevača.

U junu 2014. godine Evropska komisija najavila je svoju odluku o obustavi radova na projektu u zemljama Evropske unije, što se odnosilo na Bugarsku.²³ U decembru 2014. godine ruski predsednik Vladimir Putin objavio je da „Rusija u nastalim okolnostima ne može nastaviti sa realizacijom projekta“.²⁴

Rusija i Srbija imale su blisku saradnju i na održavanju hidroelektrana. Ruska kompanija za proizvodnju turbomšina „Силовые машины“ i Elektroprivreda Srbije 2009. godine potpisale su ugovor s ciljem modernizacije hidroelektrane Đerdap jedan.²⁵ Modernizacija je uspešno završena do leta 2021. godine. Još jedan ugovor o modernizaciji hidroelektrane Đerdap dva potpisan je 2019. godine.²⁶

¹⁹ „Строительство сербского участка “Южного потока” начнется раньше срока“, РБК, 24 мая 2013, <https://www.rbc.ru/economics/24/05/2013/570409189a7947fcbd4494e2>, 04/10/2024.

²⁰ „Južni tok garantovaće stabilnost“, B92, 25. novembra 2014, <https://www.b92.net/biz/vesti/srbija/juzni-tok-garantovace-stabilnost-928256>, 04/10/2024.

²¹ Дарья Журавовская, “Что такое “Южный поток”: кому был нужен и какие проблемы возникли“, РБК, 23 августа 2023, <https://www.rbc.ru/base/23/08/2024/66c831a89a7947ddb1c0fb42>, 04/10/2024.

²² *Governance of the internal energy market*, European Commission, https://energy.ec.europa.eu/topics/markets-and-consumers/market-legislation/third-energy-package_en, 02/10/2024.

²³ “Южный поток”. История проекта“, ТАСС, 11 января 2016, <https://tass.ru/info/2577488>, 02/10/2024.

²⁴ Ibid.

²⁵ Даниил Растегаев, “Период полураспада: к перспективам энергетического сотрудничества России и Сербии“, Российский совет по международным делам, 3 апреля 2023, <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/columns/sandbox/period-poluraspada-k-perspektivam-energeticheskogo-sotrudnichestva-rossii-i-serbii>, 02/10/2024.

²⁶ Ibid.

Ruska ulaganja u Srbiju proširena su i na bankarski sektor. Godine 2012. najveća ruska banka, Sberbank, stupila je na srpsko tržište preuzimanjem austrijske Folksbanke (Austrian Volksbank International). Do prestanka rada u Srbiji, 2022. godine, Sberbank Srbija imala je mrežu od 26 grana širom zemlje i preko pet stotina zaposlenih.²⁷

Tokom ovog perioda Rusija je ulagala prvenstveno u većim razmerama, pogotovo u projekte u oblasti energetike i infrastrukture. Mala i srednja preduzeća imala su ograničenu ulogu u široj ekonomskoj saradnji između Rusije i Srbije tokom 2000. i 2021. godine. Uslužni sektor je, s druge strane, bio jako malo zastupljen u ovom periodu. Dok se sektor informacione tehnologije u Srbiji naglo razvijao zahvaljujući nižim cenama i kvalifikovanosti radne snage, ruske kompanije nisu bile glavni takmac na ovom polju.

Geopolitički kontekst ruske emigracije

Oružani sukob između Rusije i Ukrajine, koji traje od 24. februara 2022. godine, postao je najveći konflikt u Evropi od Drugog svetskog rata. Sankcije koje se Rusiji uvode iz SAD, EU i drugih zemalja sa Zapada dostižu neviđeni broj. Kao što je izjavila predsednica Evropske komisije Ursula fon der Lajen (Ursula von der Leyen), i drugi političari u Evropskoj uniji i SAD, cilj uvođenja sankcija jeste slabljenje ruskog centra moći da bi se onemogućilo finansiranje rata, kao i ruske ekonomske baze.²⁸

Ruske devizne rezerve zamrznute su i uveden je embargo na uvoz ruske sirove nafte, ali jedna od sankcija koja se najviše osetila je isključenje Rusije iz globalnog finansijskog sistema zabranom pristupa najvećim ruskim bankama u Udruženju za međunarodne, međubankarske finansijske komunikacije (SWIFT).

Ova mera učinila je međunarodnu razmenu novca veoma otežanom za korisnike ruskih banaka. Na stotine zapadnih kompanija napustilo je zemlju zbog teškoća poslovanja izazvanih sankcijama i strahom od ostajanja na meti zbog nastavka poslovanja u Rusiji. Uvedene sankcije najteže su pogodile ruske kompanije, prvenstveno one koje su vodile poslovanje sa zapadnim kompanijama. Naime, onemogućen pristup bankarskom sistemu SWIFT preko ruskih banaka imao je ozbiljne posledice jer su se kompanije sada morale osloniti na alternative, gubeći na brzini i pouzdanosti.²⁹ Mnogim

²⁷ "Сбербанк начинает работать в Сербии под своим брендом", РИА Новости, 24 декабря 2012, <https://ria.ru/20121224/915956883.html>, 03/10/2024.

²⁸ EU sanctions against Russia following the invasion of Ukraine, European Commission, 2024, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/eu-solidarity-ukraine/eu-sanctions-against-russia-following-invasion-ukraine_en, 17/09/2024.

²⁹ "Российские банки отключат от SWIFT: что это значит", Ведомости, 28 февраля 2022, <https://www.vedomosti.ru/finance/articles/2022/02/28/911180-banki-otklyuchat-swift?ysclid=m2ryg6i56s217421010>, 28/09/2024.

kompanijama koje su osnovali ruski državljani, sa sedištem u Rusiji i poslovanjem širom sveta (što posebno važi za IT sektor), ostajanje u zemlji počelo je ugrožavati reputaciju.

Dva talasa ruske emigracije

Emigracija iz Rusije usledila je sa prvim vojnim dejstvima u Ukrajini i može se svrstati u dve faze. Prvi talas činili su oni Rusi koji su se snažno suprotstavili odluci ruske vlade o ofanzivi na Ukrajinu, ili oni koji su bili primorani da napuste Rusiju, jer tamo nisu mogli nastaviti dalje poslovanje. Ovu grupu predstavljali su najviše IT stručnjaci koji su radili onlajn za zapadne kompanije ili ruske i zapadne kompanije čije su kancelarije morale biti izmeštene u druge zemlje zbog sankcija. Mnoge od ovih kompanija ponudile su premeštanje najkvalifikovanijim među zaposlenima uz mogućnost preseljenja za porodicu.

Sticanje velikog broja stručnjaka za IT među onima koji su napustili Rusiju posle 24. februara može se objasniti time što je IT jedan od sektora koji beleži najveći rast u ruskoj privredi u proteklm decenijama, kao i jedan od najvećih u svetu po broju stručnjaka zaposlenih u privredi.³⁰ Prema izveštaju Ruskog saveza inženjera, oko milion i po stručnjaka iz ove oblasti bilo je zaposleno u Rusiji 2020. godine, što predstavlja oko 2,5% ukupne radne snage u zemlji.³¹ Jedan od glavnih faktora koji doprinose razvoju te privredne grane jeste mogućnost zapošljavanja visokokvalifikovane radne snage i visokoobrazovne institucije koje nude kvalitetno obrazovanje na polju informacione tehnologije.³²

Teško je dati tačnu socijalnu i demografsku sliku ruskih emigranata zbog nedostatka većih socioloških ispitivanja, ali uz podatke iz profesionalne prakse autora istraživanja, zasnovane na informacijama prikupljenim od 291 klijenta koji su se preselili iz Rusije u Srbiju u periodu između marta 2022. i novembra 2024. godine, i uz lična zapažanja i razmenu mišljenja sa sunarodnicima, može se dobiti opštija slika o ruskim emigrantima u prvom i drugom talasu.

U prvom talasu bili su to u najvećem broju pojedinci starosti od 30 do 45 godina, sa visokim obrazovanjem, stabilnim prihodima i ušteđevinom te se nisu mnogo opterećivali selidbom.

Pored programera prvi talas ruskih emigranata doneo je i stručnjake sa zaposlenjem u onome što se često naziva „nova ekonomija”. Ovaj sektor

³⁰ Артур Андреевич Хватов, Миннегале́й Гизятович Ахметов, “Перспективы развития ИТ сектора в России”, *Вестник Евразийской науки*, Том 15, №2, 2023, 3, <https://esj.today/PDF/23FAVN223.pdf>, 01/10/2024.

³¹ Ibid.

³² Ibid.

usmeren je u prvom redu na znanje i napredne tehnologije, pružanje usluga umesto proizvodnje robe i ima snažan oslonac u kadrovskom kapitalu.³³ To su stručnjaci u oblasti digitalnog marketinga, medijskog plasiranja, promovisanja na društvenim mrežama, odnosa sa javnošću, trodimenzionalnog modelovanja i mnogim drugim. Oni obično rade onlajn pa nisu vezani za jednu lokaciju i mogu da se presele.

Čim je objavljena parcijalna mobilizacija u Rusiji, u septembru 2022. godine, nastupio je drugi talas ruske emigracije i bio je daleko veći od prvog. Nema zvanične statistike koliko je ljudi otišlo iz Rusije u ovom periodu. Prema različitim procenama od samog početka migracije između 600.000 i milion ljudi iselilo se većinom nedugo po objavljivanju mobilizacije.^{34, 35}

Ovaj talas pretežno su činili mladi ljudi koji podležu regrutaciji, bez dodatnog novca i daleko manje pripremljeni za seljenje u drugu zemlju. Mnogi tu emigraciju nisu ni videli kao svoj mogući izbor, već kao prinudno i privremeno preseljenje. Nasuprot uskom profilu prvih, drugi migranti predstavljali su širi krug profesija.

Razlozi za dolazak u Srbiju

Postoji nekoliko razloga koji su Srbiju učinili jednom od najpopularnijih zemalja za ruske migrante i ruske kompanije, a pogotovo u IT sektoru. Pre svega Srbija spada u malobrojne zemlje sa bezviznim režimom, a pritom je najbliža evropskoj zajednici. Srbija je kandidat za članstvo u Evropskoj uniji, graniči se sa njenim zemljama i sa boravišnom dozvolom Rusi mogu dobiti šengensku vizu i putovati u druge zemlje EU. Ovi faktori posebno su važni Rusima koji sebe vide kao Evropejce, navikli su na putovanja Evropom i osećaju se frustrirano politikom raskidanja odnosa između Rusije i Evropske unije, strepeći od izolacije Rusije i mogućnosti da završe iza „gvozdene zavese“.

Zatim, kultura i jezik ove dve zemlje koji izgledaju veoma slični, kao i pozitivan stav prema Rusima u Srbiji, odigrali su značajnu ulogu u donošenju odluke mnogih koji su došli u Srbiju. Mnogi su došli sa svojom porodicom i bilo im je jako važno kako će se uklopiti u novoj zemlji. Mnogi su prvo došli u druge zemlje, kao što su Gruzija ili Turska, i tek onda u Srbiju kada su videli koliko su njena kultura i mentalitet bliži ruskom.

³³ Наталия Анатольевна Пашкус, Вадим Юрьевич Пашкус, „Новая экономика: Понятие, принципы, системный подход“, *Вестник Удмуртского университета*, №2, 2007, 210–211.

³⁴ „Бегство от войны: новые данные позволяют оценить число уехавших россиян в более чем 800 тысяч человек“, *Re:Russia*, 28 июля 2023, <https://re-russia.net/review/347/>, 25/09/2024.

³⁵ Denis Kasyanchuk, Alexandra Prokopenko, „Russia’s 650,000 wartime emigres“, *The Bell*, 19 July 2024, <https://en.thebell.io/russias-650-000-wartime-emigres/>, 25/09/2024.

Zatim, pozicija koju Srbija ima u konfliktu između Rusije i Ukrajine: zadržala je poziciju vojne neutralnosti i strateškog odvrćanja u konfliktu, pa je i jedna od retkih zemalja koja se nije pridružila sankcionisanju Rusije. To ruskim kompanijama omogućuje da posluju i sa Rusijom i sa zapadnim državama, što je mnoge ruske kompanije, pogotovo iz IT sfere, navelo da premeste svoje kancelarije i zaposlene u Srbiju. To je znatno olakšano postojanjem direktnih letova jer Srbija ostaje jedina evropska država van postsovjetskog prostora koja održava letove u Rusiju. Iako je većina zapadnih banaka prestala otvarati račune Rusima, neke srpske banke, uključujući i najveću državnu banku – Poštansku štedionicu, nastavile su sa otvaranjem računa što Rusima omogućuje da obavljaju poslovne transakcije.

Proces dobijanja boravišne dozvole je relativno jednostavan, a stopa odbijanja je jako niska (u poređenju sa, na primer, Gruzijom ili Turskom). Zakonom o izmenama i dopunama Zakona o strancima od jula 2023. godine pravna procedura je krajnje pojednostavljena, a rok važenja je produžen s jedne godine na tri, dok se za stalnu boravišnu dozvolu sada ne mora čekati pet, već samo tri godine boravka provedenog u Srbiji.^{36, 37}

Pored izmene zakona za strance, podnet je i predlog izmene zakona kojim bi proces sticanja srpskog državljanstva bio znatno olakšan: stranci bi sada mogli podneti zahtev za državljanstvo nakon samo jedne godine privremenog boravka u Srbiji.³⁸ Međutim, Evropska unija istupila je protiv inicijative. Prema navodima jasno je kako bi usvajanjem ovih izmena i dopuna stranci, kojima bi inače bila potrebna šengenska viza za ulazak u EU, imali praktično bezvizni režim sa Evropom preko Srbije, te su mogući bezbednosni rizici za Evropsku uniju.³⁹ Evropska komisija je stavila Srbiji do znanja da bi usvajanjem izmena Zakona o strancima Srbiji mogao biti ugrožen njen bezvizni režim.⁴⁰ Srpskoj vladi preostalo je da povuče zakon iz procedure. Ipak, izgled za ubranu proceduru dobijanja srpskog državljanstva i dalje ostaje dodatni podsticaj za preseljenje u Srbiju.

³⁶ „Zakon o izmenama i dopunama Zakona o strancima”, član 17, *Sl. glasnik RS*, 62/2023, 27. jul 2023, https://www.paragraf.rs/izmene_i_dopune/270723-zakon-o-izmenama-i-dopunama-zakona-o-strancima.html, 05/10/2024.

³⁷ Ibid., član 28.

³⁸ „Nacrt zakona o izmenama i dopunama Zakona o državljanstvu Republike Srbije”, član 3, *Sl. glasnik RS*, 135/04, 90/07 i 24/18, 30. mart 2023, <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/030423/030423-vest17.html>, 05/10/2024.

³⁹ *Explanatory Memorandum to COM(2023)730 – Sixth report under the visa suspension mechanism*, EU Monitor, 2023, https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j4nvhd3k3hydzq_j9vvik7m1c3gyxp/vm7fnikld5yy#_Toc141089176, 07/10/2024.

⁴⁰ „Povučen Zakon o državljanstvu, potvrđeno za RSE u MUP-u Srbije”, *Radio Slobodna Evropa*, 20. oktobar 2023, <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-zakon-o-drzavljanstvu-povucen/32646747.html>, 07/10/2024.

Obeležja ruske imigracije u Srbiju

Dosta je teško izračunati broj Rusa koji su se preselili u Srbiju posle 24. februara 2022. godine, jer postoji takozvani „visa run“. Ruski državljani u Srbiji mogu ostati trideset dana bez vize. Nakon isteka tridesetodnevno perioda mogu izaći iz zemlje i ući ponovo u Srbiju gde imaju pravo da ostanu narednih trideset dana. To se tako može ponavljati beskonačno, što otežava određivanje tačnog broja ruskih državljana koji su se trajno naselili u zemlji. Podaci Evropske komisije kažu da je 219.153 državljanina Ruske Federacije ušlo je u Srbiju između februara 2022. godine i juna 2023.⁴¹ Nasuprot tome, prema Migracionom profilu Republike Srbije za 2022. i 2023. godinu – dokumentu koji svake godine objavljuje Komesarijat za izbeglice i migracije i koji pruža sveobuhvatan pregled migracionih statistika u zemlji – tokom 2022. i 2023. godine u Srbiju se doselilo ukupno 63.995 ruskih državljana.⁴² Od tog broja, 22.351 ruskih državljana činilo je 37,8% ukupne imigracije u 2022. godini, dok se 2023. godine doselilo 41.644, što je 51,1% ukupne imigracije te godine.⁴³

Što se tiče regulisanja njihovog statusa, 20.058 ruskih državljana dobilo je prvi put privremeni boravak u Srbiji 2022. godine, dok ih je 2023. godine bilo 24.068, što ukupno iznosi 44.126 ljudi sa odobrenim privremenim boravkom u ove dve godine.^{44, 45}

Imigracija ruskog naroda u Srbiju sledila je opšti tok migracije, opisan u dosadašnjem tekstu, ali je sledeći talas, koji je usledio pošto je objavljena mobilizacija u Rusiji, imao izvesne bitne razlike. Kao što je već napomenuto, ovaj talas bio je u većoj meri izazvan panikom, zahvatio je uglavnom starosno doba u granicama za regrutaciju i različite profesije. Međutim, imigracija u Srbiju sada se po svojim osobinama izdvaja. Nasuprot zemljama koje se graniče sa Rusijom, kao što su Kazahstan i Gruzija, gde se moglo preseliti relativno jeftino autom, ruski jezik svi razumeju jer su ove zemlje bile deo Sovjetskog saveza, Srbija je bila nešto drugo. Avionske karte za Srbiju bile su dosta skupe i oni koji su se selili u Srbiju u drugom talasu bili su uglavnom obrazovani mladi ljudi koji su mogli sebi da priušte avionsku kartu do

⁴¹ Anna Khan, „Russian Migration Surge in Serbia: Balancing Economic Opportunities and EU Concerns“, *European Policy Centre*, September 2023, 2.

⁴² *Migracioni profil Republike Srbije za 2023. godinu*, Komesarijat za izbeglice i migracije Republike Srbije, Beograd, 2023, <https://kirs.gov.rs/media/uploads/1Migracioni%20profil.pdf>, 05/02/2025, 10.

⁴³ *Ibid.*, 9.

⁴⁴ *Migracioni profil Republike Srbije za 2022. godinu*, Komesarijat za izbeglice i migracije Republike Srbije, Beograd, 2022, <https://kirs.gov.rs/media/uploads/Миграциони%20профил%20Републике%20Србије%20за%202022-годину.pdf>, 05/02/2025, 11.

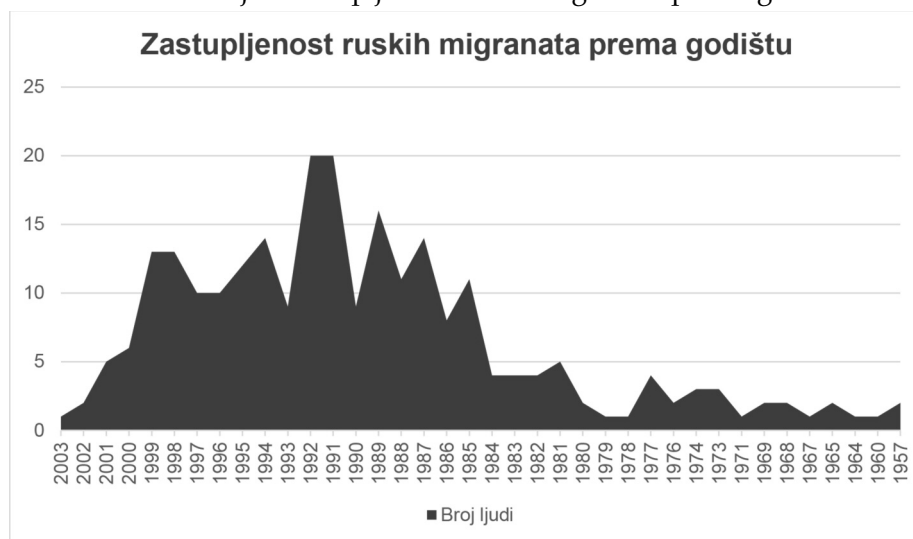
⁴⁵ *Migracioni profil Republike Srbije za 2023. godinu*, Komesarijat za izbeglice i migracije Republike Srbije, Beograd, 2023, <https://kirs.gov.rs/media/uploads/1Migracioni%20profil.pdf>, 05/02/2025, 11.

Srbije. Obično su imali stabilna primanja i bili sigurni da bi mogli živeti u Srbiji bez finansijske podrške od roditelja i rođaka. Mnogi su već bili putovali. Kao i u prvom talasu imigracije, zamašan je broj stručnjaka za IT koji su se prvo doselili sami, a kasnije su im se priključili žene i deca.

Prema podacima iz Migracionog profila Republike Srbije za 2022. i 2023. godinu, od ukupno 63.995 ruskih državljana koji su se tokom te dve godine preselili u Srbiju, 54,4% su muškarci, dok 45,6% čine žene.⁴⁶

Ovi podaci se poklapaju i sa poslovnom statistikom autora istraživanja. Naime, od 291 ruskog klijenta koji su se doselili u Srbiju između marta 2022. i novembra 2024. godine, 249 su bili odrasli, među kojima 148 muškaraca i 101 žena, što potvrđuje trend koji beleži zvanična statistika. Većina klijenata bila je između 25 i 39 godina starosti. Visoko obrazovanje imalo je njih 217, srednje obrazovanje 23, a devetoro je imalo završenu srednju stručnu školu.

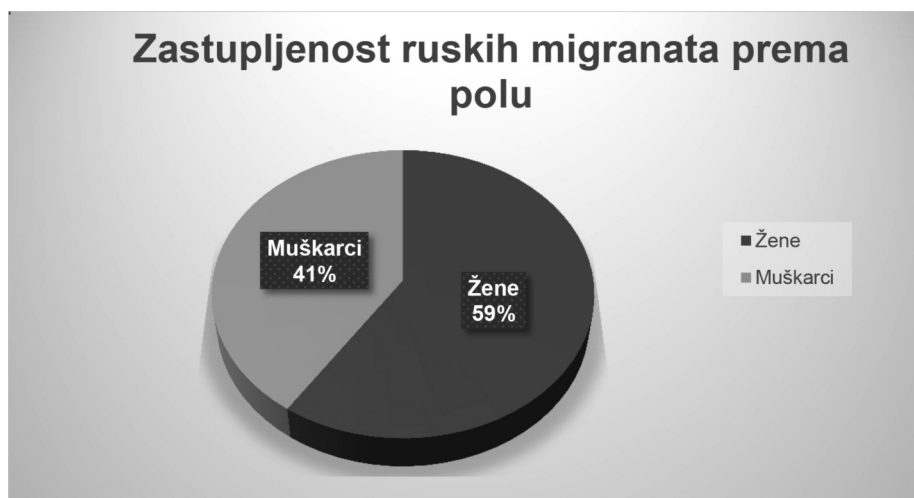
Grafikon broj 2: Zastupljenost ruskih migranata prema godištu

Izvor: Podaci iz profesionalne prakse autora 2022–2024. godine

⁴⁶ Migracioni profil Republike Srbije za 2023. godinu, Komesarijat za izbeglice i migracije Republike Srbije, Beograd, 2023, <https://kirs.gov.rs/media/uploads/1Migracioni%20profil.pdf>, 05/02/2025, 10.

Grafikon 3: Zastupljenost ruskih migranata prema polu

Izvor: Podaci iz profesionalne prakse autora 2022–2024. godine

Grafikon 4: Zastupljenost ruskih migranata prema nivou obrazovanja

Izvor: Podaci iz profesionalne prakse autora 2022–2024. godine

Profil ruskih poslovanja u Srbiji

Prema Agenciji za privredne registre (APR), od 24. februara 2022. godine do 5. juna 2024. godine osnovano je 9.317 preduzetničkih firmi i 1.764 privrednih društava iza kojih stoje državljani Rusije (ukupno 11.081 takvih firmi).⁴⁷

Do poslednjeg dana 2021. godine u Registru privrednih subjekata bilo je samo 296 preduzetnika i 721 privredno društvo čiji su osnivači fizička i pravna lica iz Ruske Federacije (ukupno 1.017 firmi.).⁴⁸ I broj ruskih osnivača porastao je tako za 990%.

Među ruskim preduzetničkim poslovima najviše su zastupljeni računarsko programiranje, usluge poslovnih konsultacija, druge informacione tehnologije, specijalizovana dizajnerska delatnost, konsultantske delatnosti u oblasti informacione tehnologije, ostale informacione uslužne delatnosti na drugom mestu nepomenute, usluge frizerskih i kozmetičkih salona, veb-portali, ostale obrazovne delatnosti, usluge restorana i pokretnih ugostiteljskih objekata (grafikon broj pet).⁴⁹

Grafikon broj 5: Zastupljenost ruskih migranata prema preduzetničkim poslovima

Izvor: Agencija za privredne registre, podaci za prvih pet meseci 2024. godine

⁴⁷ Slađana Gavrić, „Deset najzastupljenijih biznisa Rusa u Srbiji”, *Bloomberg Adria*, 26. jun 2024, <https://rs.bloombergadria.com/biznis/kompanije/60551/rusi-u-srbiji-uz-it-biznis-drze-i-restorane-i-salone/news>, 07/10/2024.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Ibid.

Podaci iz profesionalne prakse autora istraživanja potvrđuju ove nalaze: od 170 osnovanih poslova, 161 su preduzetničke radnje; 84 njih su programeri, 31 pruža konsultantske usluge u vezi sa poslovanjem a 12 usluge dizajna, odnosno grafičkog dizajna, i za njima slede ostale delatnosti.

Uočava se da su u 2022. godini ruski preduzetnici bili uglavnom usmereni na polje informacione tehnologije i poslovnih konsultacija. U naredne dve godine započinje se i posao u uslužnim delatnostima, otvaraju se kafići, restorani, berbernice i kozmetičarske radnje.⁵⁰

Kompanije se u najvećem broju vode pod sledećim delatnostima: nespecijalizovana trgovina na veliko, računarsko programiranje, konsultantske aktivnosti u vezi sa poslovanjem, odnosno informacionim tehnologijama, restorani i pokretni ugostiteljski objekti, izgradnja stambenih i nestambenih zgrada i agencije za reklamiranje.⁵¹

Od početka godine 2022. nekoliko glavnih ruskih kompanija preselilo je svoje kancelarije u Srbiju. U novembru 2022. godine svetski poznata kompanija za softverski inženjering „Luxoft” otvorila je razvojni centar u Srbiji. Kompanija pruža softverske programe za automatizaciju, osiguranje, zdravstvo, telekomunikacione industrijske grane i ima 61 kancelariju u 28 država.⁵² Uprava kompanije najavila je planove za zapošljavanje preko 2.000 novih radnika do kraja 2023. godine.⁵³

Istog meseca, najveća ruska IT kompanija, „Yandex”, koja se često naziva „ruskim Guglom”, takođe je iznela svoje planove da otvori razvojni centar u Srbiji.⁵⁴ U junu 2022. Jandeks je zvanično otvorio kancelariju u Srbiji.⁵⁵ Ovo ime bilo je poznato i pre po uslugama taksija i dostave, ali ovo je bio prvi put da je kompanija zvanično registrovana u Srbiji.⁵⁶ Godinu dana kasnije Jandeks je otvorio svoju najveću međunarodnu kancelariju u Beogradu i

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ljiljana Gradinac, „U Srbiji skoro 10.000 ruskih firmi i preduzetnika: Koliko je skočio broj ukrajinskih firmi i čime se pretežno bave”, *Euronews Serbia*, 24. decembar 2023, <https://www.euronews.rs/biznis/biznis-vesti/108169/u-srbiji-skoro-10000-ruskih-firmi-i-pred-u-zetnika-koliko-je-skocio-broj-ukrajinskih-firmi-i-cime-se-pretežno-bave/vest,07/10/2024>.

⁵² *About Luxoft – global presence*, Luxoft official website, <https://www.luxoft.com/about-us,07/10/2024>.

⁵³ „U Beogradu otvoren razvojni centar: 85 odsto zaposlenih kompanije došlo iz Rusije”, *B92*, 18. novembar 2022, <https://www.b92.net/biz/vesti/srbija/u-beogradu-otvoren-razvojni-centar-85-odsto-zaposlenih-kompanije-doslo-iz-rusije-2244438,07/10/2024>.

⁵⁴ „Ruski IT gigant Jandeks otvara razvojni centar u Srbiji”, *N1*, 19. novembar 2022, <https://n1info.rs/biznis/ruski-it-gigant-jandeks-otvara-razvojni-centar-u-srbiji/,07/10/2024>.

⁵⁵ Ksenija Čurmanova, Jovana Georgievski, „Rusija, Srbija i IT firme: Dolazak „ruskog Gugla”, *BBC news*, 7. jul 2022, <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-62077495,07/10/2024>.

⁵⁶ Ibid.

najavio da se planira više od 2.000 novih zaposlenih do kraja 2023.⁵⁷ Izvršni direktor Artjom Savinovski izjavio je da kompanija namerava da Srbija bude njihova druga najveća lokacija u svetu po broju zaposlenih.⁵⁸

I ne samo glavne IT kompanije, kao što su Luksoft i Jandeks, nego i nekoliko drugih velikih ruskih kompanija za razvoj tehnologije i video-igara otvorile su svoje kancelarije u Srbiji posle februara 2022. godine. „SemRush“, „Sperasoft“, „JetBrains“ i „ABBY“ su samo neka od njih. Beloruske kompanije, među kojima su „EPAM“ i „Wargaming“, takođe su se preselile iz Belorusije u Srbiju.⁵⁹

Ekonomski doprinos ruskih delatnosti

Ekonomski doprinos ruskih kompanija i preduzetnika najvidljiviji je u otvaranju novih radnih mesta, poreskim prihodima i socijalnim doprinosima. Preseljenje glavnih IT giganata, odnosno Jandeksa i Luksofta, dalo je veliki impuls srpskom tržištu rada – preko 4.000 radnih mesta. Ove kompanije ne samo što zapošljavaju povećan broj stručnjaka, i ruskih i srpskih, već i doprinose povećanju državnog budžeta.

Podaci iz profesionalne prakse autora istraživanja govore da se ruski preduzetnici uglavnom odlučuju za paušalno oporezivanje kao način plaćanja, koji se pokazuje povoljnijim za one sa stabilnim i višim primanjima. Od 161 preduzetnika, 153 opredelilo se za fiksnu poresku stopu a samo osam za oporezivanje prema ostvarenom prihodu.⁶⁰

⁵⁷ „Yandex zvanično otvorio najveću međunarodnu kancelariju u Beogradu“, *Biznis.ru*, 15. jun 2023, <https://biznis.rs/vesti/srbija/yandex-zvanicno-otvorio-najvecu-medjunarodnu-kancelariju-u-beogradu/>, 07/10/2024.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Autor ove kompanije svrstava među ruske ili beloruske jer su ih državljani ovih zemalja osnovali i otvorili kancelarije u Rusiji ili Belorusiji pre vojnog sukoba u Ukrajini, i zaposlili značajan broj ruskog ili beloruskog osoblja, posebno programera. Sve su one ponudile preseljenje u Srbiju i druge evropske zemlje svojim ruskim ili beloruskim programerima, što ukazuje na značaj ovih stručnjaka za ove kompanije. Posle početka vojnog sukoba u Ukrajini, skoro svi osnivači primetno su pokušavali da svoje kompanije predstave kao strane.

⁶⁰ Svi klijenti koji su izabrali oporezivanje prema ostvarenom prihodu, učinili su to ili zato što njihova šifra delatnosti nije bila kvalifikovana za paušalno oporezivanje (kao na primer vrste delatnosti u vezi sa trgovinom na veliko i malo), ili zato što su očekivali da će premašiti limit za fiksnu poresku stopu (šest miliona dinara), koji se odnosi na prihod ostvaren u toku jedne kalendarske godine, odnosno limit od osam miliona dinara koji se odnosi na prihod ostvaren u periodu od 365 uzastopnih dana.

Grafikon 6: Opredeljenje ruskih preduzetnika po pitanju oporezivanja

Izvor: Podaci iz profesionalne prakse autora 2022–2024. godine

U 2022. i 2023. godini porez na paušalno utvrđen prihod za softverske programere i konsultante u oblasti informacione tehnologije – koji su predstavljali najpopularnije vidove preduzetničke delatnosti – bio je 380 odnosno 420 evra. Poslovni konsultanti plaćali su 260 evra 2022. godine i 300 evra 2023. godine. Za one koji su delatnost prijavili 2024. godine fiksne poreske stope snižene su na 320 evra za programere i na 220 evra za poslovne konsultante.⁶¹ Programeri su platili ukupno oko 4.560 evra poreza i socijalnih doprinosa 2022. godine, 5.040 evra 2023. godine i 3.840 evra 2024. godine; poslovni konsultanti otprilike 3.120 evra 2022, 3.600 evra 2023. i 2.640 evra 2024. godine.

Pokretanjem novih poslova javlja se nova konkurencija u različitim privrednim granama i potražnja za kvalitetnom robom i uslugama, a pospešuje se sveukupna privredna delatnost na nacionalnom nivou.

Kratkoročni efekat na srpsku privredu predstavlja privredni rast koji pokreće povećana potrošnja domaćinstava. Mnogi ruski doseljenici su

⁶¹ Ovo je stanje zabeleženo u kalkulatoru paušalnog poreza i doprinosa na sajtu Poreske uprave Srbije. Poreska osnovica se paušalno utvrđuje na osnovu nekoliko faktora, uključujući šifru delatnosti, godinu rođenja i opštinu u kojoj je preduzetnik registrovan. Međutim, za računarsko programiranje i konsultantske usluge u vezi s poslovanjem opština nije bitan faktor, jer lokacija ne utiče na utvrđivanje fiksne poreske stope po ovim šiframa delatnosti. Za ovaj proračun autor je koristio 1992. godinu rođenja za utvrđivanje fiksnih poreskih stopa za ove dve vrste delatnosti za period od 2022. do 2024. godine.

stručnjaci koji rade u tehnološkoj industriji gde su plate iznad proseka. Oni troše svoju zaradu na neophodnosti kao što su stanovanje, namirnice i kafići. Prodavnice, restorani i berbernice imaju veći promet koji pokreće dalje ekonomski lanac.⁶²

Da ne zaboravimo i visinu uplate za svako podnošenje prijave za boravak i radnu dozvolu. Za prethodne dve godine državna taksa bila je oko 180 evra za boravišnu dozvolu i 120 za radnu dozvolu. Ove godine najavljena je jedinstvena naplata u visini od 200 evra i za radnu i za boravišnu privremenu dozvolu.⁶³ To znači da su podnosiocima prijave za dozvolu u 2022. godini, koji su je potom obnavljali svake godine, izvršene naplate u iznosu od oko 800 evra. Prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova, ruskim državljanima je odobreno 30.000 privremenih boravišnih dozvola između februara 2022. i juna 2023. godine, što predstavlja značajan doprinos državnoj blagajni.

U dužem vremenskom periodu značaj ruskih migranata odraziće se na razmenu znanja i veština. Kada se svi ti mladi stručnjaci sa visokim obrazovanjem i visokim kvalifikacijama, i značajnim iskustvom u svom polju rada, sliju u Srbiju, oni će sarađivati sa kolegama iz Srbije na različitim projektima i time će se stručnost prirodno rasprostranjivati.⁶⁴

Predviđa se da će glavne kompanije – Jandeks, Luksoft i druge, odigrati presudnu ulogu u negovanju razmene znanja i odgajanju budućih talenata. Nekoliko koraka već je učinjeno u ovom pravcu. Jandeks je pokrenuo obrazovne inicijative u Srbiji u saradnji sa Fakultetom organizacionih nauka i Elektrotehničkim fakultetom organizovanjem predavanja, seminara i takmičenja u programiranju za studente. U avgustu 2024. godine Jandeks je objavio besplatnu školu programiranja za decu uzrasta od 14 do 17 godina u partnerstvu sa Dečijim inovacionim centrom u Beogradu.⁶⁵ U junu 2024. godine Elektrotehnički fakultet Univerziteta u Beogradu objavio je takmičenje za nagradu *YandexML Prize* za naučnike i predavače.⁶⁶ Pobjednici će dobiti novčanu nagradu od pola miliona do milion rubalja (otprilike

⁶² Mihajlo Gajić, „Koliki je uticaj ruskih migranata na srpsku privredu?“, *Talas*, 18. maj 2023, <https://talas.rs/2023/05/18/koliki-je-uticaj-ruskih-migranata-na-srpsku-privredu/09/10/2024>.

⁶³ *Najčešća pitanja i odgovori*, veb-portal koji administrira Vlada Republike Srbije, <https://welcometoserbia.gov.rs/pomoć/>, 09/10/2024.

⁶⁴ Mihajlo Gajić, „Koliki je uticaj ruskih migranata na srpsku privredu?“, *Talas*, 18. maj 2023, <https://talas.rs/2023/05/18/koliki-je-uticaj-ruskih-migranata-na-srpsku-privredu/09/10/2024>.

⁶⁵ „U Beogradu se pokreće besplatna škola programiranja za mlade“, *BIZLife*, 19. avgust 2024, <https://bizlife.rs/u-beogradu-se-pokrece-besplatna-skola-programiranja-za-mlade/>, 09/10/2024.

⁶⁶ *Prijave za ML – nagradu Yandex-a za naučnike i predavače su otvorene*, zvaničan sajt Elektrotehničkog fakulteta Univerziteta u Beogradu, 19. jun 2024, <https://www.etf.bg.ac.rs/sr/konkursi/2024/06/prijave-za-ml-nagradu-yandex-a-za-naucnike-i-predavace-su-otvorene>, 09/10/2024.

od 4.700 do 9.500 evra) uz pristup uslugama *Yandex Cloud* za svoja istraživanja kao i dodatne nagrade.⁶⁷

U junu 2024. godine Luksoft je objavio tromesečni program stažiranja za studente završnih godina Elektrotehničkog fakulteta.⁶⁸ Najbolji su imali priliku da se zaposle u toj kompaniji.

Ruske tehnološke kompanije šire iskustvo i u organizovanju radionica i događaja za poslovne veze koji imaju ključnu ulogu u povezivanju ruskih i srpskih stručnjaka. Održavanjem ovakvih događaja u Srbiji promoviše se razmena znanja i veština. U julu 2023. godine čuvena međunarodna konferencija za programere i IT stručnjake pod nazivom *HighLoad++* održana je u Srbiji po prvi put.⁶⁹ Ovaj događaj, koji organizuje Jandeks, privukao je preko sedam stotina učesnika, a bilo je uključeno više od 25 istaknutih govornika iz kompanije koja je bila domaćin, kao i iz kompanija „Uber“, „EPAM“ i „NGINX“.⁷⁰

Na konferenciji domaći i strani stručnjaci imali su mogućnost da se povežu i razmene znanja. Dva meseca kasnije Jandeks organizuje *Yandex Smart Party* s ciljem deljenja najnovijeg znanja i istraživanja na poljima veštačke inteligencije i mašinskog učenja.⁷¹ Tom prilikom platforma za obrazovanje i umrežavanje omogućila je domaćim IT stručnjacima da progovore sa ekspertima u industriji.

Dolazak ruskih imigranata je od naročitog značaja za Srbiju u datoj demografskoj situaciji. Decenijama se ova zemlja suočavala sa izazovima kao što su opadanje stanovništva i „odliv inteligencije“. Priliv pretežno mladog obrazovanog naroda, sa sličnim kulturnim i verskim tradicijama idealan je za Srbiju. Tako se i oni sami lakše prilagode životu u Srbiji. Preseljenje Rusa ne pomaže samo u rešavanju problema opadanja stanovništva, već donosi i dragocene veštine i znanje koji oživljavaju njenu privredu.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ *Embedded systems and technologies for working with GPUs and compilers: Luxoft program prakse za studente završnih godina*, zvaničan sajt Elektrotehničkog fakulteta Univerziteta u Beogradu, 24. februar 2023, <https://www.etf.bg.ac.rs/sr/konkursi/2023/02/embedded-systems-and-technologies-for-working-with-gpus-and-compilers-luxoft-program-prakse-za-studente-završnih-godina>, 09/10/2024.

⁶⁹ „HighLoad++ najveća konferencija za složene sisteme po prvi put okupila stručnjake u Srbiji“, *IT industrija*, 6. jul 2023, <https://itindustrija.com/highload-yandex-beograd-2023/>, 09/10/2024.

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ „Yandex Smart Party: Naučno-popularni skup gde nam stručnjaci otkrivaju kako će AI uticati na društvo“, *Telegraf.rs*, 18. septembar 2023, <https://www.telegraf.rs/hi-tech/info-tech/3751306-yandex-smart-party-naucno-popularni-skup-gde-nam-strucnjaci-otkrivaju-kako-ce-ai-uticati-na-drustvo/>, 11/10/2024.

Izazovi koje ruska poslovanja donose u Srbiji

Dok situacija možda izgleda kao da obećava na prvi pogled, realnost je složena. Kada govorimo o otvaranju novih radnih mesta, većinu pozicija u velikim kompanijama, u Luksoftu i Jandeksu recimo, koje imaju otvorene kancelarije u Srbiji drže ruske kolege. U kancelariji Luksofta, koja se otvara u Beogradu, otkriveno je da je 85% zaposlenih premešteno iz Rusije.⁷² A sličan trend uočava se u Jandeksu, gde je poprilično veliki broj projekata usmeren na rusko tržište, što je dovelo do zapošljavanja lica koja su upoznata sa proizvodima ove kompanije, pretežno onih koji su bili članovi timova u Rusiji. Srpskim radnicima, po pravilu, ostaje administracija bez tehničkih poslova, odnosno zaposlenje u kadrovskoj službi, računovodstvu, uslužnom osoblju, dok IT pozicije većinom prevashodno zauzimaju ruski stručnjaci. Ključnu prednost za dobijanje posla u ovim kompanijama takođe imaju kandidati koji tečno govore ruski. Poznavanje jezika je glavna prepreka za većinu podnosilaca, koji su pri samom odlučivanju za izbor kandidata na osnovu radne biografije već izuzeti.

To važi i za manje poslove, za kafiće, kozmetičke i frizerske salone koji gledaju da zaposle više ruskog osoblja zbog lakše komunikacije i ruskih mušterija koje dolaze u većem broju.

Mnogi Rusi koji su se registrovali kao preduzetnici u Srbiji faktički su zaposleni u stranim kompanijama koje nemaju svoje kancelarije u Srbiji.

U pogledu poreza, prateći izbijanje konflikta između Rusije i Ukrajine, srpska vlada predstavila je znatne poreske olakšice kako bi privukla strane stručno zaposlene i kompanije, pre svega u sektorima sa visokom potražnjom. U junu 2022. godine Vlada Srbije usvojila je novu uredbu koja predstavlja podsticaj za poslodavce da zapošljavaju nove doseljenike u Srbiji, uključujući i strance i nove radnike iz dijaspe.⁷³

Naime, strani zaposleni moraju primiti zaradu od najmanje 300.000 dinara (okvirno dve i po hiljade evra).⁷⁴ Drugi zahtev je da radnik mora imati kompetencije za kojima postoji povećana potražnja na tržištu rada.⁷⁵ Međutim, ovom uredbom nije precizirano koji su poslovi u pitanju.

Pritom, subvencija za zapošljavanje važi za strance koji u protekle dve godine nisu proveli u Srbiji više od 180 dana do zaključivanja ugovora o

⁷² „U Beogradu otvoren razvojni centar: 85 odsto zaposlenih kompanije došlo iz Rusije”, B92, 18. novembar 2022, <https://www.b92.net/biz/vesti/srbija/u-beogradu-otvoren-razvojni-centar-85-odsto-zaposlenih-kompanije-doslo-iz-rusije-2244438,07/10/2024>.

⁷³ „Podsticaj za zapošljavanje: Vlada Srbije usvojila uredbu”, *Novosti.rs*, 16. jun 2022, <https://www.novosti.rs/ekonomija/vesti/1127144/podsticaj-zaposljavanje-vlada-srbije-usvojila-uredbu,09/10/2024>.

⁷⁴ „Uredba o kriterijumima za dodelu podsticaja poslodavcima koji zapošljavaju novonastanjena lica u Republici Srbiji”, član 2, *Sl. glasnik RS*, 67/2022 i 71/2023, <https://www.paragraf.rs/propisi/uredba-o-kriterijumima-za-dodelu-podsticaja-poslodavcima-koji-zaposljavaju-novonastanjena-lica-u.html,07/10/2024>.

⁷⁵ Ibid.

radu.⁷⁶ Podsticaj obuhvata povraćaj 70 odsto obračunatog i uplaćenog poreza na zarade za jedno ili više zaposlenih novonastanjenih lica, i 100 odsto obračunatih i uplaćenih doprinosa za obavezno penzijsko i invalidsko osiguranje za zaposleno novonastanjeno lice u periodu do pet godina, počev od 1. jula 2022. godine i zaključno sa 31. decembrom 2029. godine.⁷⁷

Odnoseći se na stručnjake sa visokom potražnjom sa platom iznad proseka, ovaj propis jasno je pokazivao ideju sticanja IT kompanija iz Rusije i Belorusije u Srbiju. Prpratni efekat ove uredbe je da velike IT kompanije prilikom zapošljavanja daju prednost ruskim kandidatima u odnosu na domaće.

Pojedinci koji su se preselili u Srbiju, sami ili sa porodicom, većinom pružaju usluge stranim kompanijama na daljinu i redovno plaćaju porez doprinoseći srpskoj privredi. Međutim, tu su i oni koji su morali osnovati preduzeća kako bi se propisno nastanili u Srbiji, jer je to jedan od uslova koji je najlakše ispuniti. Pravili bi prekid rada do šest meseci po rešavanju pravnog položaja da bi izbegli plaćanje poreza i socijalnog doprinosa.

Povećana potrošnja domaćinstava pospešila je ekonomski rast ali je dovela i do većih cena, posebno u sektoru nepokretnosti gde je stanarina udvostručena.⁷⁸ To je za mnoge Srbe bio izazov, koji pri niskoj medijalnoj zaradi i rastućoj tenziji u društvu tek postaje nezgodan.

Sinergija, do koje dolazi između ruskih i srpskih stručnjaka, biva u znatno manjoj meri od očekivane. Ključni razlog leži u preovladavanju ruskih kolega u novoosnovanim kompanijama i malom procentu zaposlenih iz Srbije. To ograničava poslovne odnose i razmenu znanja i veština. U velikim IT firmama Srbi su često u četiri zida odeljenja računovodstva ili pravnih poslova u minimalnoj komunikaciji sa tolikim ruskim IT timovima. Dodajmo i to što se u ovim kompanijama može raditi i od kuće, a mnogi radnici, naročito programeri, ostaju kod kuće, te su šanse za saradnju još manje.

Priliv mladih obrazovanih Rusa sa sličnim kulturnim i verskim tradicijama znači napredak za zemlju u kojoj je sve manji broj stanovnika, a inteligencija odlazi. Pitanje je –hoće li ruski doseljenici ostati u Srbiji kad se situacija u Ukrajini smiri? U očima mnogih oni su morali da se sklone negde privremeno i vратиće se čim se stanje promeni.⁷⁹ Drugi priznaju da su ovde samo u prolazu, jer su krenuli put zemalja sa višim životnim standardom.⁸⁰

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Ibid., član 4.

⁷⁸ Ljiljana Bukvić, „Rusi sada traže nekretnine i po periferiji, duplirali cene: U proseku plaćaju od 700 do 1.000 evra za stan“, *Danas*, 3. novembar 2022, <https://www.danas.rs/vesti/ekonomija/rusi-sada-traze-nekretnine-i-po-periferiji-duplirali-cene-u-proseku-placaju-od-700-do-1-000-evra-za-stan/>, 10/10/2024.

⁷⁹ Sara Novakov, „Da li je Srbija samo velika čekaonica za Ruse koji su pobegli od Putina?“, *NIN*, 19. avgust 2024, <https://www.nin.rs/drustvo/vesti/54766/zivimo-cekajuci-zasto-se-rusi-ne-integrisu-u-drustvo-u-srbiji>, 10/10/2024.

⁸⁰ Ibid.

Takvo razmišljanje, o tome kako je sve privremeno, odvraća ih od društvene integracije i učenja srpskog jezika.

Nisu oni samo radili za ruske kompanije, mnogi su išli i u restorane, salone lepote i berbernice kod svojih sunarodnika. Posećuju doktore koji govore ruski, vode decu u ruske škole i vrtiće, idu na koncerte i na standap koji izvode ruski komičari. U suštini, ruski doseljenici stvorili su paralelnu zajednicu koja im omogućuje da ostanu u svom kulturnom krugu.

Javnapolitičke preporuke

Kad je došlo do oružanog sukoba u Ukrajini, srpska vlada prepoznala je potencijal u privlačenju mladih, obrazovanih, visokokvalifikovanih stručnjaka iz država pogođenih konfliktom. Da bi ohrabrila tehnološke kompanije i pojedince da se presele u Srbiju, srpska vlada predstavila je niz mera: pojednostavljeni pravni proces nastanjenja, produženje njegovog trajanja, ostvarivanje poreskih olakšica za kompanije koje zapošljavaju strance sa profesionalnim sposobnostima za kojima postoji povećana potražnja na srpskom tržištu rada, sniženje poreza za paušalne obveznike itd. Ovi naponi doneli su značajne rezultate i Srbija je postala stecište srednjih i velikih kompanija, u prvom redu kompanija Jandeks i Luksoft, pa je na stotine stručnjaka izabralo Srbiju za sebe i svoje porodice. Osnovni cilj koji stoji iza ovih inicijativa je da se stimuliše prenošenje znanja, pokrenu inovacije i doprinese rastu srpske privrede.

Iako su preduzete mere imale uspeha u dovođenju ruskih tehnoloških kompanija i stručnjaka, one nisu bile dovoljne za produbljivanje stručne saradnje. U mnogim slučajevima posao se obavljao u relativno izolovanom okruženju i ograničenoj komunikaciji sa domaćim stanovništvom.

Da bi se ostvario pun potencijal ruske migracije u Srbiju i iskoristile prilike koje se pružaju u dužem vremenskom periodu, potrebni su novi pristupi kako bi se unapredila profesionalna saradnja, podstakla razmena znanja i podržala integracija.

U 2020. godini Srbija je usvojila Strategiju o ekonomskim migracijama za period 2021–2027. I sama strategija upućuje na nedostatak određenih programa integracije stranih radnika.⁸¹ Sa povećanim prilivom ruskih migranata od februara 2024. godine, koji može biti od značaja za srpsku ekonomiju i društvo, važno je razviti namenske programe usmerene posebno na ruske migrante. Programima bi trebalo obuhvatiti potrebne mere podrške da bi se ruski migranti uključili u srpsku zajednicu i da Srbiji pripadnu i časti i koristi koje joj može doneti značaj ove migracije.

⁸¹ „Strategija o ekonomskim migracijama Republike Srbije za period 2021–2027. godine”, 3.5.6., *Sl. glasnik RS*, 21/2020–45, 6. mart 2020, <https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2020/21/1,08/10/2024>.

Jedna predložena mera za unapređenje obostrane poslovne saradnje jeste uspostavljanje programa za dodelu bespovratnih sredstava namenjenih inovativnim malim i srednjim preduzećima, koje su osnovali ruski imigranti ili njima upravljaju zajedno sa srpskim kolegama. Kao uslov za učešće potrebno je dokumentovati zajedničko osnivanje ili upravljanje poslom sa barem jednim imigrantom iz određene države i jednim partnerom iz Srbije. Za podnosioc bi bilo obavezno priložiti detaljan poslovni plan sa ulogama i doprinosima određenim za svakog od partnera, kao i strategije za efikasnu saradnju.

Radi ojačavanja saradnje između ruskih tehnoloških kompanija i srpskih univerziteta Vlada Srbije može utvrditi bespovratna sredstva namenjena partnerstvima za zajedničke projekte u oblastima kao što su istraživanje i tehnološki razvoj.

Uz to bi Vlada Srbije trebalo da promoviše programe koji bi uključili tehnološke kompanije u osmišljavanje nastavnih planova i programa univerziteta i tako osigura sticanje relevantnih sposobnosti prema industrijskim zahtevima. Ovo bi uključivalo gostovanja, takmičenja i program pripravništva. Dok glavne ruske IT kompanije predvođene Jandeksom i Luksoftom već sarađuju sa Univerzitetom u Beogradu, važno je uključiti u ove programe i glavne univerzitete u Novom Sadu, Kragujevcu i Nišu, kao i ostale gradove širom Srbije.

Značajni priliv ruskih kompanija u Srbiji pruža priliku srpskoj vladi da promoviše učenje ruskog jezika u školama i univerzitetima. Trenutno se ruski jezik prevashodno uči na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu, dok se na drugim fakultetima ruski jezik uči na mnogo nižem rangu. Preporučuje se uvođenje kurseva ruskog jezika na različitim fakultetima, posebno tehničkim, jer će poznavanje ruskog jezika značajno povećati šanse srpskih studenata da se zaposle u ruskim tehnološkim kompanijama.

Radi unapređenja integracije Vlada Srbije bi mogla podržati inicijative koje promovišu srpsko-ruske veze. Pozitivni primer je ASKademija, podržana od strane Asocijacije za afirmaciju kulture, koja organizuje različite manifestacije, programe za učenje jezika i kulturne razmene između ruskih i srpskih zajednica.

Druga važna mera jeste revizija propisa o podsticajima za poslodavce u delu koji se odnosi na nove subvencije za zapošljavanje novo nastanjenih lica u Srbiji, koje je Vlada Srbije usvojila u junu 2022. godine. Dok su ove regulative usmerene ka privlačenju stručne radne snage u deficitu radi njenog popunjavanja, ishod je sticanje prednosti stranih radnika u kompanijama nauštrb sopstvenih talenata. Predlog za unapređenje: dodatni uslov po kom preduzeća moraju angažovati najmanje 30% domaće radne snage da bi mogla ostvariti subvencije. Ovako usklađena, uredba bi osigurala da Srbi ne budu zanemareni i povezala Ruse i Srbe u istim stručnim timovima, čime bi se ostvarila veća cirkulacija znanja i saradnja. Srbi ujedno

ne bi bili više vezani za određeno odeljenje, za četiri zida računovodstvenog ili pravnog odeljenja, nego bi se aktivno uključili u rad drugih odseka, a najpre u IT sektoru.

Zaključak

Do februara 2022. godine rusko-srpska ekonomska saradnja bila je uglavnom usmerena na projekte većih razmera u tradicionalno zastupljenim sektorima, odnosno energetici i infrastrukturi. Mala i srednja preduzeća imala su ograničenu ulogu u rusko-srpskom partnerstvu. Uslužne privredne delatnosti iz Rusije i njene tehnološke kompanije gotovo da nisu ni bile prisutne u zemlji. Rusi nisu videli Srbiju kao privlačno mesto za preseljenje i dalje poslovanje.

Nakon početka sukoba u Ukrajini i uvođenja sankcija slika je potpuno drugačija. Srbija postaje stecište doseljenih Rusa poslovnih delatnosti, najviše zahvaljujući odluci državnog vrha da se Srbija ne pridruži zapadnim sankcijama, bezviznom režimu za ruske državljane, pojednostavljenom pravnom postupku i kulturnim sličnostima između ove dve zemlje. Talas ruskih imigranata zahvatio je obrazovane mlade stručne snage, pretežno iz srednjih i viših klasa. Mnogi su osnivači preduzeća, prvenstveno na polju informacione tehnologije i na drugim poljima. Glavne ruske tehnološke kompanije, na čelu sa Jandeksom i Luksoftom, premestile su svoje kancelarije i osoblje u Srbiju.

I srpsko-ruska ekonomska saradnja razgranava se na sve strane. Uz razvoj tradicionalne privrede, energetike i infrastrukture, tu je i znatan porast malih i srednjih preduzeća i inovativnih poslova koji se ustanovljuju u Srbiji. Istraživanjem se, međutim, zaključuje da dok su kratkoročni dobici – kao što su povećani poreski prihodi i povećana potrošnja domaćinstava – odmah vidljivi, prilike za dugoročni napredak, odnosno za otvaranje novih radnih mesta i prenošenje znanja i veština sa sobom donose i značajne poteškoće. U prvom redu mora se prevazići i težnja za poslovanjem najpre u zatvorenom krugu govornika ruskog jezika, što vodi ograničenim poslovnim odnosima sa srpskom zajednicom. Iako je politika srpske vlade bila efikasna u donošenju mera kojima su privučene kompanije i stručnjaci, one nisu dovoljne za promovisanje dublje profesionalne saradnje i ostvarivanje zajednice. Saznanja do kojih se došlo podržavaju hipotezu da nedostatak saradnje ograničava dugoročni značaj ruske imigracije u Srbiju.

Na osnovu rezultata istraživanja, autor preporučuje kreatorima javnih politika u Srbiji preduzimanje konkretnih mera, kao što su uvođenje programa bespovratnih sredstava za podršku zajedničkim poduhvatima namenjenim ruskim i srpskim stručnjacima, ostvarivanje saradnje između ruskih tehnoloških kompanija i srpskih univerziteta, kao i reviziju podsticaja za zapošljavanje uz uvođenje minimalnog procenta angažovanja domaće

radne snage kao uslova za učešće kompanije. Ovim koracima ne samo što bi se ojačala profesionalna saradnja, već bi se postigla i jednakost u ostvarivanju ekonomske i socijalne koristi ruske migracije za celo srpsko društvo.

Bibliografija

- Бегство от войны: новые данные позволяют оценить число уехавших россиян в более чем 800 тысяч человек", *Re:Russia*, 28 июля 2023, <https://re-russia.net/review/347/>, 25/09/2024.
- Деятельность – Сербия, официальный сайт РЖД, https://www.rzdint.ru/activity/project.php?page=RS_2016, 01/10/2024.
- Жураковская, Дарья, "Что такое "Южный поток": кому был нужен и какие проблемы возникли", *РБК*, 23 августа 2023, <https://www.rbc.ru/base/23/08/2024/66c831a89a7947ddb1c0fb42>, 04/10/2024.
- Лисоволик, Ярослав, Чимирис, Екатерина, "Сербия – ЕАЭС: перспективы интеграции в рамках зоны свободной торговли", *Российский совет по международным делам*, №37, 2016, 4–25.
- Лобанов, Михаил, "Отношения России и Сербии: новое содержание старых форм", *Современная Европа*, № 2 (58), 2014, 91–105.
- Лукойл победил в тендере на приобретение 79,5% акций сербской компании "Беопетрол", Пресс-релиз, официальный сайт Лукойл, <https://lukoil.com/api/presscenter/exportpressrelease?id=51532>, 2003, 02/10/2024.
- Максакова, Мария Андреевна, "Внеэкономическое сотрудничество России и Сербии: состояние и перспективы развития", *Российский внешнеэкономический вестник*, № 1, 2014, 104–117.
- Пашкус, Наталия Анатольевна, Пашкус, Вадим Юрьевич, "Новая экономика: Понятие, принципы, системный подход", *Вестник Удмуртского университета*, №2, 2007, 207–214.
- Растегаев, Даниил, "Период полураспада: к перспективам энергетического сотрудничества России и Сербии", *Российский совет по международным делам*, 3 апреля 2023, <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/columns/sandbox/period-poluraspada-k-perspektivam-energeticheskogo-sotrudnichestva-rossii-i-serbii/>, 02/10/2024.
- "Российские банки отключат от SWIFT: что это значит", *Ведомости*, 28 февраля 2022, <https://www.vedomosti.ru/finance/articles/2022/02/28/911180-banki-otklyuchat-swift?ysclid=m2ryg6i56s217421010>, 28/09/2024.
- "Сбербанк начинает работать в Сербии под своим брендом", *РИА Новости*, 24 декабря 2012, <https://ria.ru/20121224/915956883.html>, 03/10/2024.

Стартовало движение на железнодорожном участке Стара Пазова – Нови Сад в Сербии, построенном «РЖД Интернешнл», официальный сайт РЖД, https://www.rzdint.ru/press/newspage.php?page=Train_traffic_was_launched_between_Stara_Pazova_and_Novi_Sad, 2022, 11/10/2024.

“Строительство сербского участка “Южного потока” начнется раньше срока”, РБК, 24 мая 2013, <https://www.rbc.ru/economics/24/05/2013/570409189a7947fcbd4494e2>, 04/10/2024.

Хватов, Артур Андреевич, Ахметов, Миннегалий Гизятович, “Перспективы развития ИТ сектора в России”, *Вестник Евразийской науки*, Том 15, №2, 2023, 1–10, <https://esj.today/PDF/23FAVN223.pdf>, 01/10/2024.

“Южный поток”. История проекта”, ТАСС, 11 января 2016, <https://tass.ru/info/2577488>, 02/10/2024.

About Luxoft – global presence, Luxoft official website, <https://www.luxoft.com/about-us>, 07/10/2024.

Bukvić, Ljiljana, „Rusi sada traže nekretnine i po periferiji, duplirali cene: U proseku plaćaju od 700 do 1.000 evra za stan”, *Danas*, 03. novembar 2022, <https://www.danas.rs/vesti/ekonomija/rusi-sada-traze-nekretnine-i-po-periferiji-duplirali-cene-u-proseku-placaju-od-700-do-1-000-evra-za-stan/>, 10/10/2024.

Čurmanova, Ksenija, Georgievski, Jovana, „Rusija, Srbija i IT firme: Dolazak „ruskog Gugla”, *BBC news*, 7. jul 2022, <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-62077495>, 07/10/2024.

Embedded systems and technologies for working with GPUs and compilers: Luxoft program prakse za studente završnih godina, zvanični sajt Elektrotehničkog fakulteta Univerziteta u Beogradu, 24. februar 2023, <https://www.etf.bg.ac.rs/sr/konkursi/2023/02/embedded-systems-and-technologies-for-working-with-gpus-and-compilers-luxoft-program-prakse-za-studente-zavrshnih-godina>, 09/10/2024.

EU sanctions against Russia following the invasion of Ukraine, European Commission, 2024, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/eu-solidarity-ukraine/eu-sanctions-against-russia-following-invasion-ukraine_en, 17/09/2024.

Explanatory Memorandum to COM(2023)730 – Sixth report under the visa suspension mechanism, EU Monitor, 2023, https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j4nvhdhfdk3hydzq_j9vvik7m1c3gyxp/vm7fnikld5yy#_Toc141089176, 07/10/2024.

Gajić, Mihajlo, „Koliki je uticaj ruskih migranata na srpsku privredu?”, *Talas*, 18. maj 2023, <https://talas.rs/2023/05/18/koliki-je-uticaj-ruskih-migranata-na-srpsku-privredu/>, 09/10/2024.

- Governance of the internal energy market*, European Commission, https://energy.ec.europa.eu/topics/markets-and-consumers/market-legislation/third-energy-package_en, 02/10/2024.
- Gavrić, Slađana, "Deset najzastupljenijih biznisa Rusa u Srbiji", *Bloomberg Adria*, 26. jun 2024, <https://rs.bloombergadria.com/biznis/kompanije/60551/rusi-u-srbiji-uz-it-biznis-drze-i-restorane-i-salone/news>, 07/10/2024.
- Gradinac, Ljiljana, „U Srbiji skoro 10.000 ruskih firmi i preduzetnika: Koliko je skočio broj ukrajinskih firmi i čime se pretežno bave“, *Euronews Serbia*, 24. decembar 2023, <https://www.euronews.rs/biznis/biznis-vesti/108169/u-srbiji-skoro-10000-ruskih-firmi-i-preduzetnika-koliko-je-skocio-broj-ukrajinskih-firmi-i-cime-se-pretežno-bave/vest>, 07/10/2024.
- „HighLoad++ najveća konferencija za složene sisteme po prvi put okupila stručnjake u Srbiji“, *IT industrija*, 6. jul 2023, <https://itindustrija.com/highload-yandex-beograd-2023/>, 09/10/2024.
- „Južni tok garantovaće stabilnost“, *B92*, 25. novembra 2014, <https://www.b92.net/biz/vesti/srbija/juzni-tok-garantovace-stabilnost-928256>, 04/10/2024.
- Kasyanchuk, Denis, Prokopenko, Alexandra, "Russia's 650,000 wartime emigres", *The Bell*, 19 July 2024, <https://en.thebell.io/russias-650-000-wartime-emigres/>, 25/09/2024.
- Khan, Anna, "Russian Migration Surge in Serbia: Balancing Economic Opportunities and EU Concerns", *European Policy Centre*, September 2023, 1-7.
- Migracioni profil Republike Srbije za 2023. godinu*, Komesarijat za izbeglice i migracije Republike Srbije, Beograd, 2023, <https://kirs.gov.rs/media/uploads/1Migracioni%20profil.pdf>, 05/02/2025, 9-11.
- „Nacrt zakona o izmenama i dopunama Zakona o državljanstvu Republike Srbije“, *Sl. glasnik RS*, 135/04, 90/07 i 24/18, 30. mart 2023, <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/030423/030423-vest17.html>, 05/10/2024.
- Najčešća pitanja i odgovori*, veb portal koji administrira Vlada Republike Srbije, <https://welcometoserbia.gov.rs/pomoć/>, 09/10/2024.
- Najveći trgovinski partneri Srbije u 2023*, EU u Srbiji, <https://europa.rs/trgovina>, 2024, 28/09/2024.
- Nikolić, Goran, „Spoljnotrgovinska robna razmena Srbije i Rusije 2000-2021: Dinamička i strukturna analiza“, *Finansijske*, broj 1-6, 2021, 7-25.
- Novakov, Sara, „Da li je Srbija samo velika čekaonica za Ruse koji su pobjegli od Putina?“, *NIN*, 19. avgust 2024, <https://www.danas.rs/vesti/ekonomija/rusi-sada-traze-nekretnine-i-po-periferiji-duplirali-cene-u-proseku-placaju-od-700-do-1-000-evra-za-stan/>, 10/10/2024.

- „Podsticaj za zapošljavanje: Vlada Srbije usvojila uredbu”, *Novosti.rs*, 16. jun 2022, <https://www.novosti.rs/ekonomija/vesti/1127144/podsticaj-zapostljavanje-vlada-srbije-usvojila-uredbu>, 09/10/2024.
- Popović Petrović, Ivana, Špirić, Katarina, „Razvijanje spoljnotrgovinske saradnje između Srbije i Evroazijske ekonomske unije”, *Ekonomske ideje i praksa*, broj 46, 2022, 31–45.
- „Povučen Zakon o državljanstvu, potvrđeno za RSE u MUP-u Srbije”, *Radio Slobodna Evropa*, 20. oktobar 2023, <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-zakon-o-drzavljanstvu-povucen/32646747.html>, 07/10/2024.
- Prijave za ML – nagradu Yandex-a za naučnike i predavače su otvorene*, zvaničan sajt Elektrotehničkog fakulteta Univerziteta u Beogradu, 19. jun 2024, <https://www.etf.bg.ac.rs/sr/konkursi/2024/06/prijave-za-ml-nagradu-yandex-a-za-naucnike-i-predavace-su-otvorene>, 09/10/2024.
- „Ruski IT gigant Jandeks otvara razvojni centar u Srbiji”, *N1*, 19. novembar 2022, <https://n1info.rs/biznis/ruski-it-gigant-jandeks-otvara-razvojni-centar-u-srbiji/>, 07/10/2024.
- Spoljnotrgovinska robna razmena, konačni podaci, 2021, Saopštenje za javnost*, Republički zavod za statistiku, 2022, <https://www.stat.gov.rs/en-us/vesti/20220715-spoljnotrgovinska-robna-razmena-konacni-podaci-2021/>, 02/10/2024.
- „Strategija o ekonomskim migracijama Republike Srbije za period 2021–2027. godine”, *Sl. glasnik RS*, 21/2020–45, 6. mart 2020, <https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2020/21/1,08/10/2024>.
- „U Beogradu otvoren razvojni centar: 85 odsto zaposlenih kompanije došlo iz Rusije”, *B92*, 18. novembar 2022, <https://www.b92.net/biz/vesti/srbija/u-beogradu-otvoren-razvojni-centar-85-odsto-zaposlenih-kompanije-doslo-iz-rusije-2244438>, 07/10/2024.
- „U Beogradu se pokreće besplatna škola programiranja za mlade”, *BIZLife*, 19. avgust 2024, <https://bizlife.rs/u-beogradu-se-pokrece-besplatna-skola-programiranja-za-mlade/>, 09/10/2024.
- „Uredba o kriterijumima za dodelu podsticaja poslodavcima koji zapošljavaju novonastanjena lica u Republici Srbiji”, *Sl. glasnik RS*, 67/2022 i 71/2023, <https://www.paragraf.rs/propisi/uredba-o-kriterijumima-za-dodelu-podsticaja-poslodavcima-koji-zapostljavaju-novonastanjena-lica-u.html>, 07/10/2024.
- „Yandex Smart Party: Naučno-popularni skup gde nam stručnjaci otkrivaju kako će AI uticati na društvo”, *Telegraf.rs*, 18. septembar 2023, <https://www.telegraf.rs/hi-tech/info-tech/3751306-yandex-smart-party-naucno-popularni-skup-gde-nam-strucnjaci-otkrivaju-kako-ce-ai-uticati-na-drustvo/>, 11/10/2024.

- „Yandex zvanično otvorio najveću međunarodnu kancelariju u Beogradu”, *Biznis.ru*, 15. jun 2023, <https://biznis.rs/vesti/srbija/yandex-zvanicno-otvorio-najvecu-medjunarodnu-kancelariju-u-beogradu/>, 07/10/2024.
- „Zakon o izmenama i dopunama Zakona o strancima”, *Sl. glasnik RS*, 62/2023, 27. jul 2023, https://www.paragraf.rs/izmene_i_dopune/270723-zakon-o-izmenama-i-dopunama-zakona-o-strancima.html, 05/10/2024.